

Hız. Osman'ın Muhasarası Sırasında Talha b. Ubeydullah'ın Rolü ve Tutumu: Ebû Mihnef'in Ensâbü'l-eşrâf'taki Rivayetleri Ekseninde Bir Analiz

The Role and Attitude of Talha b. Ubaydullah During the Siege of Uthman: An Analysis Based on Abu Mihnaf's Narratives in Ansab al-Ashraf

Erol YAPRAKDAL

Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Phd., Ataturk University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic History
e-posta: erolyaprakdal@hotmail.com
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1683-3037>

İsmail ALTUN

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Prof. Dr., Ataturk University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
e-posta: ismail.altun@atauni.edu.tr
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4506-1435>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 8 Mart / 8 March 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10 Haziran / 10 June 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Haziran / 25 June 2025

Atıf / Citation: Yaprakdal, Erol - Altun, İsmail. "Hz. Osman'ın Muhasarası Sırasında Talha b. Ubeydullah'ın Rolü ve Tutumu: Ebû Mihnef'in Ensâbü'l-eşrâf'taki Rivayetleri Ekseninde Bir Analiz". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran 2025), 253-276. <https://doi.org/10.34085/buifd.1654073>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buifd>

Hz. Osman'ın Muhasarası Sırasında Talha b. Ubeydullah'ın Rolü ve Tutumu: Ebû Mihnef'in Ensâbü'l-eşrâf'taki Rivayetleri Ekseninde Bir Analiz*

Öz

Erken dönem İslâm tarihi yazımında, özellikle Hz. Osman'ın hilafetinin son dönemine dair rivayetler, metodolojik açıdan önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, Hz. Osman'ın evinin kuşatılması sırasında Talha b. Ubeydullah'ın tutumunu, Ebû Mihnef'in rivayetleri ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. İncelemede, Belâzürî'nin Ensâbü'l-eşrâf adlı eserinde yer alan Ebû Mihnef'e ait üç rivayet temel alınarak Talha'nın Hz. Osman'a karşı tutumu analiz edilmekte; bu rivayetler, diğer tarihî kaynaklarla karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmektedir. Söz konusu rivayetlerde, Talha'nın kuşatma sürecinde muhaliflerle iş birliği yaptığı, Hz. Osman'a karşı mesafeli bir tavır sergilediği ve Hz. Ali'nin araya girmesiyle Talha'nın Hz. Osman'dan özür dilediği aktarılmaktadır. Bununla birlikte, Ebû Mihnef rivayetlerinin İslam tarih yazımındaki yeri ve güvenilirliği üzerine de değerlendirmelere yer verilmektedir. Her ne kadar Ebû Mihnef İslam tarihi açısından önemli bir figür olarak kabul edilse de Şii eğilimleri nedeniyle Sünnî âlimler tarafından eleştirilmiş ve rivayetlerinin güvenilirliği tartışma konusu olmuştur. Araştırmada, nitel yöntem çerçevesinde tarihsel analiz ve kaynak kritiği yöntemleri kullanılmıştır. İlk olarak Ebû Mihnef'in tarih yazımındaki konumu ve rivayetlerinin güvenilirliği üzerine literatür taraması yapılmıştır. Ardından, bu rivayetler diğer tarihî kaynaklarla karşılaştırılarak tutarlılık ve güvenilirlik açısından değerlendirilmiştir. Son olarak, Talha'nın Hz. Osman'a karşı tutumu, rivayetlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda analiz edilmiş; bu tutumun dönemin siyasi ve toplumsal dinamikleriyle ilişkisi irdelenmiştir. Ayrıca, rivayetlerin aktarımı sürecinde ortaya çıkabilecek tahrifat ve yanlışlık ihtimalleri dikkate alınarak, kaynakların güvenilirliğine dair eleştirel bir bakış geliştirilmiştir. Bu metodolojik yaklaşım, erken dönem İslam tarihindeki iç çekişmelerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı ve Ebû Mihnef'in rivayetlerinin tarihî olayların yorumlanmasındaki rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah, Ebû Mihnef, Muhasara.

Abstract

In early Islamic historiography, narratives concerning the final period of Uthman's caliphate bring significant methodological debates. This study aims to examine the attitude of Talha b. Ubaydullah during the siege of Uthman's house, focusing on Abu Mihnaf's narratives. The analysis is based on three narratives attributed to Abu Mihnaf in al-Baladhuri's work Ansab al-Ashraf, examining Talha's attitude toward Uthman; these narratives are evaluated comparatively with other historical sources. The narratives in question report that Talha collaborated with the opposition during the siege process, maintained a distant attitude toward Uthman, and that Talha apologized to Uthman following Ali's intervention. Additionally, evaluations regarding Abu Mihnaf's position in Islamic historiography and the reliability of his narratives are included. Although Abu Mihnaf is accepted as an important figure in Islamic history, he has been criticized by Sunni scholars due to his Shia tendencies, and the reliability of his narratives has been a subject of debate. The research employs historical analysis and source criticism methods within a qualitative framework. Initially, a literature review was conducted on Abu Mihnaf's position in historiography and the reliability of his narratives. Subsequently, these narratives were compared with other historical sources and evaluated in terms of consistency and reliability. Finally, Talha's attitude toward Uthman was analyzed based on the information obtained from the narratives; the relationship between this attitude and the political and social dynamics of the period was examined. Furthermore, considering the possibilities of distortion and bias that may arise during the transmission process of narratives, a critical perspective on the reliability of sources was developed. This methodological approach aims to contribute to a better understanding of the internal conflicts in early Islamic history and to reveal the role of Abu Mihnaf's narratives in interpreting historical events.

Keywords: Islamic History, Uthman, Talha b. Ubaydullah, Abu Mihnaf, Siege.

* Bu makale "Belâzürî'nin Ensâbü'l-eşrâf'ında Hz. Osman'la İlgili Ebû Mihnef Rivayetlerinin Mukayeseli Analizi" başlıklı devam eden Doktora Tezi'nin üç rivayetinden üretilmiştir. (Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi - BAPSİS Proje ID: 13811, Proje Kodu: SDK-2024-13811)

Giriş

İslam tarihinin erken dönemlerinde yaşanan siyasî ve toplumsal gelişmeler, günümüze dek uzanan çok boyutlu tartışmalara zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler arasında, Hz. Osman'ın halifeliği sırasında yaşanan kuşatma ve şehit edilme süreci, yalnızca bir liderin hayatına mal olan bir kriz değil; aynı zamanda sahâbîler arası ilişkilerin, toplumsal dengelerin ve siyasî ittifakların nasıl değiştiğini yansıtan kritik bir dönüm noktasıdır. Bu olay, erken dönem İslam toplumunda baş gösteren iç çekişmelerin en çarpıcı örneklerinden biri olarak, günümüzde dahi farklı mezhepsel ve siyasî perspektiflerden tartışılmaya devam etmektedir.

Bu süreçte öne çıkan sahâbîlerden biri olan Talha b. Ubeydullah'ın tutumu, dönemin siyasî atmosferini kavramak açısından anahtar bir rol oynamaktadır. Talha'nın Hz. Osman'ın kuşatılması sırasındaki tavrı hem kişisel hem de siyasî motivasyonların kesişiminde şekillenmiş; tarihî kaynaklarda farklı biçimlerde ele alınmıştır. Bazı kaynaklar, Talha'nın muhalif gruplarla iş birliği yaparak kuşatmada aktif rol üstlendiğini ileri sürerken; bazıları ise halifeyi korumaya çalıştığını fakat bunda başarılı olamadığını belirtmektedir. Bu çelişkili rivayetler, Talha'nın toplumsal konumu ile dönemin siyasî gerilimlerinin sahâbîler arası ilişkilere nasıl yansıdığını gözler önüne sermektedir.

Talha'nın rolüne dair bu farklı anlatılar, erken dönem İslam toplumunda yaşanan iç çekişmelerin bireylerin tutum ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğine dair önemli bir örnek sunmaktadır. Aynı zamanda tarihî olayların farklı bakış açılarıyla nasıl anlamlandırıldığını ve bu yorumların siyasî ve mezhebî eğilimlerle ne ölçüde iç içe geçtiğini göstermektedir. Talha'nın konumuna ilişkin bu çelişkili rivayetler, hem dönemin siyasî dinamiklerini analiz etmek hem de İslam tarih yazımında nesnellik ve tarafsızlık meselesini değerlendirmek açısından önemli bir araştırma alanı ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, erken dönem İslam tarihçiliğinde önemli bir yere sahip olan Ebû Mihnef rivayetleri, Talha'nın rolünü anlamak için dikkate değer bir kaynak teşkil etmektedir. Ebû Mihnef'in Şîî eğilimli olması, onun rivayetlerinin güvenilirliği konusunda Sünnî ilim çevrelerinde çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Rivayetleri bazı âlimler tarafından taraflı bulunmuş olsa da tarihî süreci anlamaya katkı sunan önemli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmeye devam etmektedir. Ebû Mihnef'in anlatımları, klasik tarihçilerin eserleri aracılığıyla günümüze ulaşmış; böylece erken dönem İslam tarihinin karmaşık yapısına ışık tutmuştur.

Bu makale, Talha'nın Hz. Osman'ın kuşatılması sırasındaki tutumunu Ebû Mihnef rivayetleri başta olmak üzere çeşitli tarihî kaynaklar çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda erken dönem İslam tarihindeki siyasî ve toplumsal dinamiklerin nasıl şekillendiğine ve bu olayların neden tarih boyunca farklı şekillerde yorumlandığına dair analitik bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

1. Ebû Mihnef'in Hayatı

Ebû Mihnef hakkında çalışmalar bulunmakla birlikte hayatı hakkında yeterli ve detaylı bilgi bulunmamaktadır.¹ Tam adı “Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ b. Saîd b. Mihnef el-Ezdî el-Gâmîdî” dir.² Kûfe’de doğmuştur.³ Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, bazı varsayımlar mevcuttur.⁴ Benzer şekilde, vefat tarihi konusunda da net bir bilgi yoktur; ancak genel kabul gören görüş, 157/773-774 yılında vefat ettiği yönündedir.⁵ Ebû Mihnef’in kitapları müstakil olarak günümüze ulaşmamıştır, ancak rivayetlerinin çoğu özellikle Belâzürî ve Taberî aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır.⁶ Emevîler dönemi tarihçisi olarak bilinen⁷ Ebû Mihnef hakkında Ehl-i Sünnet âlimlerinin genel kanaati onun Şîi olduğu yönündedir.⁸ Bu sebeple, Ebû Mihnef’in rivayetlerine ihtiyatla yaklaşılmış ve çoğunlukla güvenilir bir râvi olarak kabul edilmiştir.⁹

Ebû Mihnef’in rivayetleri, hadis âlimleri tarafından güvenilir bulunmamış ve ciddi eleştirilere uğramıştır. Bu nedenle, cerh ve ta’dîl âlimleri onu zayıf kabul etmiştir. Yahyâ b. Ma’in, Ebû Mihnef’in “sika” olmadığını belirtmektedir.¹⁰ Aynı şekilde Zehebî eserlerinde Ebû Mihnef’in güvenilirmez

- ¹ Ebû Mihnef ile ilgili bazı çalışmalar için bk. Yahyâ b. İbrâhîm b. Ali el-Yahyâ, *Mervîyyâtü ebî mihnef fi târîhi’t-taberî asrû’l-hilafeti’r-râşide* (Riyad: Dârûlûsîme, 1410); Ursula Sezgin, *Abû Mihnaf* (Leiden: E.J. Brill, 1971).
- ² Ebû’l-Ferec Muhammed b. İshâk Nedîm, *el-Fihrist*, nşr. Eymen Fuâd Seyyid (London: Al-Furqân Islamic Heritage Foundation, 2009), 1-2/291; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu’cemü’l-üdeba [İrşâdü’l-erîb ilâ marifeti’l-edib]*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1993), 5/2252; Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir Kütübî, *Fevâtü’l-vefeyât ve’z-zeyl aleyhâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dârü Sadr, 1974), 3/225; Mustafa Şâkir, *et-Târîhu’l-arabî ve’l-mü’errihûn* (Beyrut: Dârü’l-İlmî’l-Melâyîn, 1983), 1/177; Ebû’l-Hüseyn (Ebû’l-Abbâs) Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Abbâs Necâşî, *Ricâlü’n-necâşî*, thk. el-Hüce es-Seyyid Mûsâ eş-Şubeyrî Zencânî (Kum: Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1407), 320; Abbâs el-Kummî, *el-Kunâ ve’l-elkâb* (Tahrân: Mektebetü’s-Sadr, 1929), 1/155; Abdullah b. Muhammed b. Hasan b. Abdullah el-Mâmekânî, *Tenkîhü’l-mekâl fi ahoâlî’r-ricâl* (Necef: Matbaatü’l-Mürtazâviyye, 1931), “Lâm Maddesi”, 43; Yahyâ, *Mervîyyâtü ebî mihnef fi târîhi’t-taberî asrû’l-hilafeti’r-râşide*, 27; Âyetullah Ebû’l-Kâsum b. Alî Ekber b. Hâşim Müsevî el-Hûî, *Mu’cemü’l-ricâlî’l-hadis ve tafsilü tabakâtî’r-ruvât* (Kum: Merkezu Neşri Âsârü’s-Şîa, 1989), 14/136; Selman Başaran, “Ebû Mihnef”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), 10/188; “Ebû Mihnef”, *İslâm Ansiklopedisi* (Eskişehir: MEB, 2001), 4/39.
- ³ Başaran, “Ebû Mihnef”, 10/188; Adnan Demircan, *Abbasilerin Sonuna Kadar İslam Tarihi Literatürü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 53; Fayda, Mustafa, “Tarih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/33.
- ⁴ Başaran, “Ebû Mihnef”, 10/188; Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1963), VII; Mohammed Bakhtyar, *Belâzürî’nin Ensâb’ında Ebû Mihnef’in Hz. Ali ile İlgili Rivayetlerinin Analitik ve Karşılaştırmalı İncelenmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2024), 11-12.
- ⁵ Bilgi ve karşılaştırma için bk. Nedîm, *el-Fihrist*, 1-2/292; Hamevî, *Mu’cemü’l-üdeba*, 5/2252; Kütübî, *Fevâtü’l-vefeyât*, 3/225; Şâkir, *et-Târîhu’l-arabî ve’l-mü’errihûn*, 1/177; el-Kummî, *el-Kunâ ve’l-elkâb*, 1/155; Ahmet Halil Şâl, *Eserü’l-vaz’i fi rivâyeti’t-târîh ve tefsîrihi [numazic min asri’l-hilafeti’r-râşide]* (Port Said: Merkezü’d-Dirâsât ve’l-Buhûsî’l-İslâmiyye, 2016), 355; Yahyâ, *Mervîyyâtü ebî mihnef fi târîhi’t-taberî asrû’l-hilafeti’r-râşide*, 29; Başaran, “Ebû Mihnef”, 10/188; Bakhtyar, *Ebû Mihnef’in Hz. Ali ile İlgili Rivayetleri*, 11-12.
- ⁶ Şâkir, *et-Târîhu’l-arabî ve’l-mü’errihûn*, 1/178; el-Kummî, *el-Kunâ ve’l-elkâb*, 1/155; Bakhtyar, *Ebû Mihnef’in Hz. Ali ile İlgili Rivayetleri*, 17-18; Fayda, Mustafa, “Tarih”, 40/33.
- ⁷ Demircan, *Abbasilerin Sonuna Kadar İslam Tarihi Literatürü*, 53; Fayda, Mustafa, “Tarih”, 40/33; İsmail Yiğit, “Emevîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/439; Adnan Demircan, *Tarih ve Tarihçi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 23; Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, VII.
- ⁸ Adnan Demircan, *Emevîler* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 16; İsmail Yiğit, “Osman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/439; Demircan, *Tarih ve Tarihçi*, 23; Adnan Demircan, *Asr-ı Saadet Dünyası (2) - Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 76; İsmail Lütfi Çakan - Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/77; İsmail Altun, “Hz. Osman’ın Ammâr b. Yâsir’i Cezalandırdığına Dair Rivayetlerin Belâzürî Özelinde Tahlil ve Tenkidi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 51 (2019), 427-428.
- ⁹ Başaran, “Ebû Mihnef”, 10/188-189; Çakan - Eroğlu, “Abdullah b. Abbas”, 1/77.
- ¹⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma’in b. Avn el-Bağdadî İbn Ma’in, *Yahyâ b. ma’in ve kitâbuhü’t-tarih*, thk. Ahmed Muhammed Nurseyf (Mekke: Merkezü’l-Bahsi’l-İlmî ve İhyâ’i’l-Türasî’l-İslâmî, 1979), 3/367.

olduğunu ifade etmektedir.¹¹ Ukaylî,¹² İbn Ebû Hâtim,¹³ İbn Hacer¹⁴ ve Kütübî¹⁵ ile İbn Adî'nin¹⁶ eserlerinde de benzer değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Özellikle İbn Adî onu yüksek tonda eleştirmiştir. Ona göre; “Ebû Mihnef selef-i sâlihînin geçmiş olaylarını aktarmış ve onları eleştirmiştir. Kendisi selef-i sâlihînin yaşadıklarını bilen bir Şîî idi. Onun rivayetlerini anmaktan kaçındım. Çünkü onun güvenilir ve doğru rivayetlerinin olduğunu bilmiyorum. Onun aktardığı haberlere güvenilmez ve aktardıklarının zikredilmesini uygun bulmuyorum.” demiştir.¹⁷

Ahmed Halîl eş-Şâl'a göre Ebû Mihnef'in Şîîliği onun zayıf kabul edilmesinin ana sebeplerinden biridir. Bu durum onun “mechûl”, “zayıf” ve “metrûkû'l-hadîs” kişilerden rivayet etmesine sebep olmuştur. Bu yüzden “metrûk” olarak kabul edilmiştir. Şâl'ın ifadesine göre; zayıf ve şüpheli kişiler, Ebû Mihnef'in rivayetlerini ve eserlerini ele geçirerek değiştirmiş ve tahrif etmişlerdir.¹⁸

Ebû Mihnef, tarih ve nesep ilminde bilgi sahibi biri olarak kabul edilmiştir. İbn Kuteybe onun tarihi olaylara hâkim olduğunu ve dedesinden aldığı tarihi bilgileri aktardığını belirtmiştir.¹⁹ Şîî temayüllü olarak bilinen Mes'ûdî ile Mu'tezile kelamcılarının Câhız, Ebû Mihnef'i saygı gösterdikleri bir grup âlim arasında saymışlar ve onun tarih ve önceki nesiller hakkında bilgi aktarmada ünlü olduğunu belirtmişlerdir.²⁰ İbnü'n-Nedîm Ebû Mihnef'in Irak'ın durumu, fetihleri ve haberleri konusunda diğerlerinden daha bilgili olduğunu ifade etmiştir.²¹ Yâkût el-Hamevî, onun olayları aktaran bir tarihçi olduğunu ve İslam savaşları ve fetihler üzerine eserler yazdığını belirtmiştir.²² İbn Kesîr onun Hz. Ali ile Hâricîler arasındaki savaşlar konusunda hem önde gelen imamlardan biri olduğunu²³ hem de Şîî olduğunu belirtmiştir. Ancak hadis âlimlerinin onun rivayetlerine genellikle itibar etmediğini de ifade etmiştir. Öte yandan Ebû Mihnef'in genellikle başkalarının bahsetmediği olaylar hakkında bilgi

¹¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Mizanü'l-i'tidal fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963), 3/419-420; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Darü'l-Kitabi Arabî, 1993), 9/581; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Şi'yeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnaut - Ali Ebû Zeyd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 7/302.

¹² Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ b. Hammâd Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebîr*, thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 4/18-19.

¹³ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarâbâd: Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1952), 7/182.

¹⁴ Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde (Beyrut: Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, 2002), 6/430-431.

¹⁵ Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 3/225.

¹⁶ Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Mâzin b. Muhammed es-Sirsâvî (Mektebetü'l-Rüşd, ts.), 9/15.

¹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, ts., 9/15.

¹⁸ Şâl, *Eseru'l-vaz'i fî rivâyeti't-târîh ve tefsîrihi*, 355.

¹⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1979), 537.

²⁰ Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali Mes'ûdî, *Mürücü'z-zehab*, thk. Kemâl Hasan Merî (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2005), 1/25; Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1998), 1/360-361.

²¹ Nedîm, *el-Fihrist*, 1-2/293.

²² Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 5/2252-2253.

²³ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Nesr, 1998), 10/646-647.

aktardığı ve bu nedenle birçok müellifin ona atıfta bulunduğunu belirtmiştir.²⁴ Ya'kûbî, onu Abbâsî Halifesi el-Mehdî dönemindeki önde gelen ilim adamları arasında saymıştır.²⁵

Tarihçilerin Ebû Mihnef hakkında yaptıkları değerlendirmeler ve tahliller, onun güvenilir bir râvî olduğunu göstermez. Bu durum, daha ziyade olgusal bir tespit olarak değerlendirilmelidir. Ebû Mihnef'in ilmi birikimi, rivayetlerinin nesnel ve tahrif edilmemiş olduğu sonucuna varmak için yeterli bir dayanak teşkil etmemektedir. Özellikle de rivayetlerinde Şîî eğilimlerinin ortaya çıkma ihtimalini göz önünde bulundurulduğunda, bu sadece onun geniş bir bilgi birikimine sahip olduğuna işaret edebilir. Bu nedenle, Ebû Mihnef rivayetlerinin objektif bir değerlendirmesi, onun rivayetlerini ele alırken metodolojik ve yöntemsel titizlik gerektirir.

Şîî âlimler, genel olarak onun güvenilirliği konusunda ortak bir kanaate sahiptir. Örneğin, Şîî âlimlerden Ahmed en-Necâşî, Ebû Mihnef'in Kûfe tarihini kaleme alan önemli tarihçilerden biri olduğunu ve rivayetlerinin Şîî çevrelerde kabul gördüğünü ifade etmiştir.²⁶ Benzer şekilde, bir diğer Şîî âlim olan Mâmekânî, Necâşî'nin Ebû Mihnef hakkındaki olumlu değerlendirmelerini, onun güvenilirliğini destekleyen geçerli bir övgü olarak yorumlamıştır.²⁷ Ayrıca, Kummî gibi bir başka Şîî âlim de Ebû Mihnef'i önemli Şîî tarihçilerden biri olarak nitelendirmiştir.²⁸

Kummî, Ebû Mihnef'in Şîî kimliği bilinmesine rağmen Taberî ve İbnü'l-Esîr gibi Sünnî âlimlerin onun rivayetlerini eserlerine aldığını belirtmekte ve bunu Ebû Mihnef'in güvenilirliğine bir işaret olarak yorumlamaktadır. Ancak bu tespit, isabetli bir değerlendirme olarak kabul edilemez. Zira bilindiği üzere Taberî, eserini oluştururken ulaşabildiği tüm rivayetleri eleştirel bir süzgeçten geçirmeden ve seçici davranmaksızın aktarmıştır.²⁹ İbnü'l-Esîr ise *el-Kâmil* adlı eserini yazarken Taberî'nin *Târîh*'ini temel kaynak olarak kullanmıştır.³⁰

Ebû Mihnef rivayetlerinin güvenilirliği, Sünnî veya Şîî kaynaklarda yer almasıyla değil, isnad zincirlerinin titizlikle incelenmesi ve eleştirel yaklaşımla değerlendirilmesiyle belirlenebilir. Şîî çevrelerdeki itibarı, onun bu kesimlerdeki kabulünü gösterirken, Sünnî kaynaklarda yer alması ise daha çok metodolojik bir tercihtir. Dolayısıyla Ebû Mihnef'in güvenilirliği, mezhepsel bakış açılarından bağımsız olarak rivayetlerinin objektif bir tenkit süzgecinden geçirilmesini gerektirir.

Şarkiyatçıların Ebû Mihnef'in rivayetlerine gösterdiği ihtimam da dikkat çekicidir. Örneğin, Wellhausen, eserlerinde Ebû Mihnef'in rivayetlerine genişçe yer verir³¹ ve onun metodolojik tutarlılığını öne çıkarır. Wellhausen'a göre, Ebû Mihnef'in farklı rivayetleri bir araya getirerek karşılaştırması ve olayların netleşmesine katkıda bulunması, onun çalışmalarını değerli kılan önemli bir özelliktir.³² Bu

²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11/577.

²⁵ Ahmed b. İshâk b. Ca'fer Ya'kûbî, *Târîhu'l-ya'kûbî* (Beyrut: Dâru Sadr, 1995), 2/402-403.

²⁶ Necâşî, *Ricâlü'n-necâşî*, 320. Ayrıca bk. Bakhtyar, *Ebû Mihnef'in Hz. Ali ile İlgili Rivayetleri*, 22.

²⁷ Mâmekânî, "Lâm Maddesi", 2/43. Ayrıca bk. Bakhtyar, *Ebû Mihnef'in Hz. Ali ile İlgili Rivayetleri*, 22.

²⁸ el-Kummî, *el-Kunâ ve'l-ekâb*, 1/155. Ayrıca bk. Bakhtyar, *Ebû Mihnef'in Hz. Ali ile İlgili Rivayetleri*, 18.

²⁹ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*. (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1991), 26.

³⁰ Abdülkerim Özaydın, "el-Kâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/281.

³¹ Başaran, "Ebû Mihnef", 10/189.

³² Wellhausen, *Arap Deoleti ve Sukutu*, VIII.

nedenle Wellhausen, Ebû Mihnef'in rivayetlerini temel alarak Hz. Osman dönemi olaylarını inceler ve bu olayları Ümeyyeogulları ile önde gelen sahâbe etrafında şekillendirir.³³ Şarkiyatçıların Ebû Mihnef'e bu derece önem atfetmesi, onun rivayetlerinin güvenilirliği konusunda şüpheleri de beraberinde getirmektedir. Zira bu ilgi, Ebû Mihnef rivayetlerinin objektifliğinden ziyade, belirli bir tarihsel anlatıyı desteklemek amacıyla kullanıldığı izlenimini uyandırmaktadır.

Ebû Mihnef, Hz. Osman dönemindeki olayların aktarımında önemli rol oynayan tarihçilerden biridir. Şiî olması hasebiyle, onun rivayetleri diğer tarihçilerden farklı bir perspektif sunar. Özellikle Hz. Osman'ın ikinci altı yıllık hilafeti döneminde yaşanan karışıklıkları ele alırken, Ebû Mihnef, bu olayların temelinde Ümeyyeogulları'na gösterilen teveccüh ve önde gelen sahâbenin muhalif rolünü öne çıkarır. Ona göre, Hz. Osman'ın ailesine tanıdığı imtiyazlar ve yönetimdeki kayırmacılık, sahâbe arasında ciddi bir hoşnutsuzluğa yol açmış ve bu durum toplumsal huzursuzluğun ana sebebi olmuştur. Ebû Mihnef rivayetleri, Seyf b. Ömer rivayetlerinden belirgin bir şekilde ayrılır. Seyf, Hz. Osman dönemindeki karışıklıkların kaynağını İbn Sebe ve Sebeyye gibi dış unsurlara bağlarken, Ebû Mihnef bu tür rivayetlere itibar etmez. Onun bu yaklaşımının temelinde, Şiî geleneğinde sahâbenin bir kısmına yönelik eleştirel bakış açısı yatar. Bu durum, Sünnî tarihçilerin olayları açıklama biçimlerinden ayrışır ve Ebû Mihnef'in Şiî perspektifini ortaya koyar. Dolayısıyla, Ebû Mihnef'in Şiî kimliği göz önünde bulundurularak, onun rivayetlerine temkinli yaklaşılmaması gerektiği unutulmamalıdır.³⁴

2. Hz. Osman'ın Muhasarası Sırasında Talha b. Ubeydullah'ın Tutumu Hakkında Ebû Mihnef Rivayetleri

Hz. Osman'ın evinin kuşatılması sırasında Talha'nın tutumu, Ebû Mihnef kanalıyla *Ensâbü'l-Eşrâf*'ta aktarılan üç rivayet üzerinden detaylandırılmaktadır. Bu rivayetlere göre, Talha, muhasara sürecinde Hz. Osman'a karşı muhaliflerin safında yer almış ve hatta aktif rol üstlenmiştir. Öyle ki rivayetlerde Hz. Ali'nin, Talha'yı bu tutumundan dolayı uyarmak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Hz. Ali'nin müdahalesi ve Hz. Osman'ın Talha'ya yönelik serzenişlerinin ardından, Talha'nın pişmanlık duyarak Hz. Osman'dan özür dilediği aktarılmaktadır. Aşağıda Ebû Mihnef'in bu sürece dair naklettiği rivayetler üç başlık altında ele alınacaktır.

2.1. Talha b. Ubeydullah'ın Hz. Osman'a Suyun Ulaştırılmasını Engellemesi

Rivayet-1 Ebû Mihnef ve diğerleri şöyle dediler: Kavim Osman'ı korudu ve kimsenin yanına girmesine izin vermediler. Saîd b. Âs Osman'a, ihrama girip telbiye etmesini ve çıkıp Mekke'ye gitmesini söyledi. "O takdirde kimse onun üzerine gelmeyecektir" dedi. Saîd b. Âs'ın sözü kuşatmacılara ulaştı. "Vallahi eğer evden çıkarsa Allah aramızda hüküm vermeden onun peşini bırakmayacağız" dediler. Talha b. Ubeydullah, Osman'ın kuşatmasını daha da sıklaştırdı ve yanına suyun konulmasını engelledi. Sonunda Ali b. Ebû Tâlib kızdı ve su kaplarını içeri soktu.³⁵

³³ Wellhausen'ın bu konudaki yaklaşım ve değerlendirmeleri için bk. Julius Wellhausen, *İslâmın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret İşıltan (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960), 112 vd.

³⁴ Hizmetli, *İslam tarihi*, 210-211. Bilgi ve değerlendirme için bk. Sabri Hizmetli, "Tarihî Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1985), 150-152.

³⁵ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 6/188. Tercüme için bk. Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf - İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler*, ed. Adnan Demircan, çev. Mehmet Vehbi Şahinalp - Musa K. Yılmaz (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 3/599.

Ebû Mihnef rivayetine göre, Talha, Hz. Osman'ın kuşatması sırasında ona karşı sert bir tutum sergilemiş, kuşatmayı daha da sıkılaştırmış ve Hz. Osman'a su ulaştırılmasına engel olmuştur. Bu durum karşısında Hz. Ali, devreye girerek su kaplarının içeri sokulmasını sağlamıştır.

İbn Şebbe, Talha'nın Hz. Osman'ın kuşatılması ve şehit edilmesi sürecindeki tutumuna dair üç farklı rivayet nakletmektedir. Bu rivayetler, Talha'nın söz konusu dönemdeki davranışlarına ilişkin birbirinden farklı bilgiler sunmaktadır. İlk rivayete göre, Hz. Osman'ın kuşatma sırasında susuz bırakılması üzerine Hz. Ali, Talha'nın yanına giderek bu duruma tepki göstermiş ve su ulaştırılmasını talep etmiştir. Ancak Talha, bu talebi kesin bir dille reddetmiş ve Hz. Osman'a su verilmesine izin vermeyeceğini belirtmiştir. Bu tavır, Hz. Ali'yi öfkelendirmiş ve Talha'nın tutumunu merhametsizce bulmuştur. İkinci rivayette ise, Talha'nın Hz. Osman'a su ulaştırmak için girişimde bulunduğu, ancak kuşatmacılar ile Ammâr b. Yâsir tarafından engellendiği aktarılmaktadır. Buna göre, Talha su temini konusunda çaba göstermiş; fakat Ammâr'ın müdahalesiyle bu girişimi sonuçsuz kalmıştır. Üçüncü rivayette ise, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Talha'nın derin bir üzüntü duyduğu ve muhalifleri sert biçimde eleştirdiği ifade edilmektedir. Bu rivayete göre Talha, Hz. Osman'ı faziletli bir insan olarak tanımlamış ve onun öldürülmesinin toplumda ciddi bir kargaşaya yol açtığını belirtmiştir.³⁶

İbn Şebbe'nin rivayetleri, Talha'nın Hz. Osman'a karşı tutumunda belirgin bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Bir taraftan, Talha'nın Hz. Ali'nin su ulaştırma talebini reddederek Hz. Osman'ı susuz bırakmakta ısrarcı olduğu ve bu konuda katı bir tavır sergilediği aktarılırken; diğer taraftan, Talha'nın su ulaştırmak için harekete geçtiği ancak kuşatmacılar ve Ammâr b. Yâsir tarafından engellendiği rivayeti, onun bu konuda çaba gösterdiğini ancak başarısız olduğunu belirtir. Ayrıca, Talha'nın Hz. Osman'ın şehit edilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmesi ve onun öldürülmesine üzüldüğünü ifade etmesi, ilk rivayetle çelişen bir başka unsurdur.

İbn Şebbe'nin aktardığı ilk rivayetin râvisi el-Kelbî, zayıf bir râvi olarak kabul edilmektedir.³⁷ İkinci rivayetin râvilerinden olan İbn Lehîa, hadis ilminde tartışmalı bir râvidir. Hadis âlimlerinin çoğu, onun rivayetlerini zayıf kabul etmiştir. Ahmed b. Hanbel, ondan rivayet etmeyi reddetmiş; Yahya b. Maîn, onun hadislerini güvenilir bulmamıştır. İbn Vehb ve İbnü'l-Mübarek gibi bazı erken dönem muhaddisler, bazı rivayetlerini nispeten sağlam görseler de genel kanaat, rivayetlerinin ihticâca uygun olmadığı yönündedir. Hafızasının zayıflığı ve rivayetlerindeki karışıklıklar sebebiyle, İbn Lehîa hadis ilminde problemli bir râvi olarak değerlendirilmiştir.³⁸

³⁶ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbeh en-Numeyrî İbn Şebbe, *Târîhü'l-medîneti'l-münevvere*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Cidde, 1399), 4/1202-1204.

³⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zühri İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001), 8/479.

³⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/145-148.

Üçüncü rivayetin sened zinciri şu şekildedir: Hayyân b. Bişr > Yahyâ b. Âdem³⁹ > Muhammed b. Ya'kûb et-Talha > İbnü'l-Mâcişûn⁴⁰ > Nâfi' b. Enes⁴¹ > Babası (Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî).⁴²

Hatîb el-Bağdâdî'nin aktarımlarına göre, Hayyân b. Bişr hadis ve rivayet ilminde tanınan bir şahsiyettir. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında olumlu değerlendirmesi var. Ancak hadis ilminde "sika" olarak değerlendirildiği yönünde net bir bilgi bulunmamaktadır. Rivayetlerinin sağlam senet zincirlerine dayandığı belirtilmiş, Cehmî olduğu iddiaları ise reddedilmiştir. Bu nedenle Hayyân b. Bişr, hadis ilminde tanınan ancak güvenilirliği konusunda açık bir hükme ulaşılamayan bir râvidir.⁴³

İbnü'l-Mâcişûn'un sika bir râvi olduğu belirtilmekle birlikte, rivayetlerinde hata yapma oranının yüksek olduğuna işaret edilmekte ve bu sebeple bazı hadis eleştirmenleri tarafından zayıf kabul edilmektedir. Zehebî, onun güvenilir biri olduğunu kabul eder, ancak hadis ilmi konusunda uzmanlaşmamış olduğunu özellikle vurgular.⁴⁴

Bu bilgiler ışığında, İbn Şebbe'nin Talha'nın Hz. Osman'a karşı tutumuna dair aktarılan rivayetleri, birbirleriyle çelişen bilgiler içermektedir. Bu çelişkilerin temel sebebi, söz konusu rivayetlerin râvilerinin güvenilirlik düzeyiyle yakından ilişkilidir. Birinci ve ikinci rivayetlerin râvileri olan el-Kelbî ve İbn Lehîa, hadis ilmi literatüründe zayıf kabul edilen râviler arasında yer almaktadır. Üçüncü rivayetin sened zincirinde yer alan râviler ise nispeten daha güvenilir olmakla birlikte, özellikle İbnü'l-Mâcişûn gibi râvilerin rivayetlerinde hata oranının yüksek olması, bu rivayetin de mutlak anlamda güvenilir kabul edilmesini engellemektedir. Bu durum, Talha'nın Hz. Osman'a karşı tutumu hakkında kesin ve net bir hükme varmayı güçleştirmektedir.

İbn Kuteybe'ye nispet edilen *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserde, Talha'nın Hz. Osman dönemindeki olaylarda aktif bir rol oynadığı ve Mısır ile Kûfeli muhalifleri kışkırttığı aktarılmaktadır. Ayrıca, Hz. Osman'ın evinin kuşatılması sırasında, halifenin yiyecek ve suyunun kesilmesi yönünde talimat verdiği belirtilmektedir.⁴⁵

İbn Kuteybe'nin söz konusu eserdeki ifadeleri, özellikle "قال" ve "وذكروا" gibi ifadelerle aktarılan rivayetler, bu bilgilerin doğrudan kendisine mi yoksa başka tarihçilere mi ait olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. "قال" ifadesinde, fail İbn Kuteybe, "وذكروا" ifadesinde ise tarihçilerin nakli

³⁹ Sika bir râvidir. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/128-129.

⁴⁰ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 7/309-312.

⁴¹ Nâfi' b. Mâlik, hadis ilminde sika kabul edilen önemli râvilerden biridir. Aynı zamanda İmam Mâlik'in yeğeni olması, rivayetlerinin hadis literatüründe daha geniş bir etki bırakmasına katkı sağlamıştır. Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, thk. Halîl Me'mûn Şihâ vd. (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1417), 5/578. İbn Hibbân'ın sika kabul ettiği hadis râvilerini tanıttığı eserinde ismi geçmektedir. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtîm et-Temîmî el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmûd Hân (Haydarâbâd: Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1973), 7/532.

⁴² Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tahrîr Takrîbü't-tehzîb*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf - Şuayb Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 4/7-8.

⁴³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad / Medîneti's-selâm*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2002), 8/279-280.

⁴⁴ Hacı Mehmet Günay, "İbnü'l-Mâcişûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/122-123. Bu konu hakkında bilgi için ayrıca bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/309-312.

⁴⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dârü'l-Evdâ, 1990), 1/57.

olarak anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu eserin İbn Kuteybe'ye nispeti konusunda ciddi şüpheler ve ihtilaflar bulunmaktadır.⁴⁶ Ayrıca, aktarılan rivayetin senedsiz olması, onun güvenilirliği ve doğruluğu hakkında değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır.

Belâzürî'nin eserinde aktardığı rivayetlerden birine göre, Hz. Osman kuşatma altındayken Talha, bir sahâbîyle karşılaşmış ve Hz. Osman'ın durumunu sormuştur. Sahâbî, Hz. Osman'ın öldürülmesine yönelik bir hazırlık olduğunu söyleyince, Talha, "Eğer öldürülürse, o ne bir yüce melektir ne de gönderilmiş bir peygamberdir." demiştir.⁴⁷ Başka rivayette Talha'nın Hz. Osman'ı korumak üzere oğlunu isteksiz ve gönülsüz bir şekilde yani kerhen göndermiştir.⁴⁸ Aynı rivayetin devamında Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından Hz. Ali, Talha ile karşılaşmış ve bu olaydan duyduğu öfkeyi dile getirmiştir. Zira Hz. Ali, Talha'nın isyancılara yardım ettiğini düşünüyordu. Talha ise Hz. Osman'ın ölümünden Mervân'ı sorumlu tutarak, Mervân'ın teslim edilmesi durumunda bu olayın yaşanmayacağını ifade etmiştir.⁴⁹ Başka bir rivayette Talha kuşatma sırasında muhaliflerle birlikte hareket ederek halk üzerinde etkili bir rol oynamıştır. Hz. Osman, zor durumda olduğunu belirtmek ve yardım talep etmek için Hz. Ali'ye bir beyit göndermiştir. Bu beyit, Mümezzak'a ait olduğu belirtilen ve Talha'nın tutumunu eleştiren bir içerik taşımaktadır.⁵⁰ Belâzürî'nin Medâinî'den aktardığı bir rivayete göre, Hz. Peygamber'in ashâbı arasında Hz. Osman'a karşı Talha kadar şiddetli bir tutum sergileyen başka kimse olmamıştır.⁵¹

Belâzürî'nin Talha ile ilgili aktardığı rivayetlerden ilkinin⁵² senedini "kâlû/قالوا" sîgasiyle aktarmıştır. Fayda'nın aktardığı bilgiye göre; Belâzürî, yaşadığı dönemde tarihçilerin geneli tarafından sahih kabul edilen rivayetleri senedsiz bir şekilde "kâlû/قالوا" lafzıyla zikretmiştir.⁵³ Bu metodundan hareketle Belâzürî'nin aktardığı söz konusu rivayet sahih bir rivayettir denilebilse de kişilerin hukukunu ilgilendiren konular bağlamında ve özellikle aleyhte bir durum söz konusu olduğunda, varsayımlara dayalı olarak hüküm inşa etmek sağlam ve güvenilir sonuçlara ulaşmayı engelleyebilir. Nitekim Belâzürî'nin senetli bir şekilde naklettiği rivayetlerde dahi zayıf veya problemli aktarımların bulunabildiği göz önünde bulundurulduğunda, yalnızca onun bu metoduna dayanarak bir yargıya varmak metodolojik açıdan eksik kalacaktır. Bu durum, tarihsel verilerin analizinde kaynak tenkid, isnad zincirlerinin titizlikle incelenmesi ve eleştirel bir perspektif benimsenmesinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Belâzürî'nin aktardığı ikinci rivayet, Hz. Osman'ın kuşatılması ve şehit edilmesi sürecine dair birçok detayı içeren uzun bir rivayettir. Bu rivayette, Talha'nın oğlunu gönülsüz olarak yardıma göndermesi ile Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından, Hz. Ali'nin, isyancılara yardım ettiğini

⁴⁶ Bilgi için bk. Avni İlhan, "el-İmâme ve's-Siyâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/200-201.

⁴⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/192.

⁴⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/185.

⁴⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/186. Benzer rivayet için bk. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/63-64.

⁵⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/196.

⁵¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/201.

⁵² Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/192.

⁵³ Belâzürî'nin Esabü'l-eşraf'taki rivayet kullanım metodu hakkında bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Ensâbü'l-eşraf", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995), 11/250.

düşündüğü Talha ile arasında geçen bir diyalog yer almaktadır.⁵⁴ Rivayetin senedi şu şekildedir:⁵⁵ Saîd b. el-Müseyyeb⁵⁶ > İbn Şihâb ez-Zühri⁵⁷ > Muhammed b. İbn Ebû Zî'b⁵⁸ > Muhammed b. Semî⁵⁹ > Ebû'l-Velîd Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî.⁶⁰ Bu rivayetteki râviler sika kabul edilmektedir.

Talha'nın kuşatma sırasında muhaliflerle birlikte hareket etmesi sonucu Hz. Osman'ın Hz. Ali'den yardım talep etmesi hakkındaki rivayet⁶¹ şu senedle aktarılmıştır: Yahyâ b. Saîd el-Ensârî⁶² > Abdullah b. İdrîs⁶³ > İshak el-Fervî Ebû Musa.⁶⁴ Bu râviler de sika olarak kabul edilmektedir.

Belâzürî'nin aktardığı son rivayete göre, Hz. Osman'a karşı Talha kadar sert bir tutum sergileyen başka kimse olmamıştır.⁶⁵ Belâzürî'nin aktardığı son rivayetin senedi şu şekildedir: Medâinî⁶⁶ > Ebû Cezî⁶⁷ > Eyyûb⁶⁸ ve İbn Avn⁶⁹ > İbn Sîrîn.⁷⁰

İbn Adî'nin aktarımlarına göre hadis âlimleri, Ebû Cezî'yi "metrûku'l-hadis", "zayıf", "kezzâb", "hadis uydurduğu bilinen" gibi ağır cerh ifadeleriyle tenkit etmişlerdir. Bu değerlendirmeler sonucunda, âlimler onun rivayetlerinin güvenilir olmadığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Dolayısıyla hadis usulü ilminde Ebû Cezî'nin naklettiği rivayetler delil olarak kullanılmamaktadır.

Bu verilerden hareketle Belâzürî ve Ebû Mihnef, Talha'nın Hz. Osman'a karşı tutumunu farklı şekillerde aktarır. Belâzürî, Talha'nın muhalefetini siyâsî ve söylemsel bir düzlemde ele alır. Ona göre, Talha, Hz. Osman'ın idarî kararlarını eleştirmiş ancak muhalefetini meşru bir çerçevede sürdürmüştür. Ebû Mihnef ise Talha'yı daha fiili ve aktif bir muhalefet içinde gösterir. Onun rivayetlerine göre, Talha, isyancılarla iş birliği yapmış ve Hz. Osman'a karşı doğrudan eyleme geçmiştir. Belâzürî'nin rivayetleri

⁵⁴ Rivayetin ilgili kısmı için bk. Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/186.

⁵⁵ Rivayetin başında ismi geçen râviler için bk. Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/183.

⁵⁶ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/325-330, 7/119-143.

⁵⁷ Ebû'l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abdîrrahman b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmai'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 10/152.

⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 25/635.

⁵⁹ Muhammed b. Semî' el-Harkûşî, dönemin önde gelen muhaddislerinden rivayet alan, Hatîb el-Bağdâdî tarafından "sika" olarak nitelendirilen, bazı hadis otoritelerinin kendisinden nakilde bulunduğu ve "Delâilü'n-Nübüvve" gibi önemli eserler telif eden güvenilir bir hadis âlimidir. Bk. Zehebî, *Siyer*, 17/256-257. Muhammed b. Semî' tam ismi: Abdülmelik b. Muhammed b. Semî' ed-Dimeşkî=Abdülmelik b. Muhammed b. İbrahim el-Harkûşî olarak yazılmaktadır. Bk. Ebû İdrîs Şerîf b. Sâlih et-Teşâdî, *Reyyu'z-zam'ân bi-terâcîmi şuyûhi ibn hibbân* (Mısır: Dâru'l-Mevvedde li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1430), 1/84.

⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 30/247.

⁶¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/196.

⁶² Sika bir râvidir. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/147-149.

⁶³ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/362.

⁶⁴ Medine ekolünden güvenilir bir râvi olup yazılı metinleri sağlamdır. Ancak görme kaybı nedeniyle telkin riski taşır. Genel itibarıyla hadisleri kabul edilmiştir. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/233.

⁶⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/201.

⁶⁶ Sika bir râvidir. Zehebî, *Siyer*, 10/400-402. Medâinî, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hayseme gibi alimlerce "sika" ve "sadûk" olarak nitelendirilmiş, ancak güvenilir olmayan râvilerden rivayet ettiği için eleştirilmiştir. İbn Adî, onun hadis ilminde "kavî" olmadığı belirten, Câhiz onu Şîlik ve çelişkili haberlerle ilişkilendirmiştir. Buna karşılık Şîi tarihçiler, onun değerli eserler veren bir Sünnî âlim olduğunu savunmuştur. Gengiz Kallek, "Medâinî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

⁶⁷ Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvîd (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418), 8/274-282.

⁶⁸ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/246.

⁶⁹ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/261.

⁷⁰ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/192.

daha dengeli ve analitik bir yaklaşım sunarken, Ebû Mihnef'in rivayetleri daha radikal olup mezhebî kaygılarla şekillenmiş olabilir. Bu nedenle, Talha'nın muhalefeti hakkında kesin bir hükme varmak güçtür.

Talha'nın oğlunu kerhen yardıma gönderdiğine dair İbn Kuteybe⁷¹ ve İbn Abdürabbih⁷² de Belazûrî'ye benzer bir rivayet aktarırken, Taberî ve Mes'ûdî ise Talha'nın oğlunu diğer sahâbîler gibi kendi isteği üzerine Hz. Osman'ı korumak üzere gönderdiğine dair rivayetler aktarmışlardır.⁷³ Talha'nın oğlunu "kerhen" göndermesi mantiken izahı zor bir durumdur. Zira eğer Talha, Hz. Osman'a fiili olarak muhalefet etmişse oğlunu neden kerhen de olsa yardıma göndermiş olsun? Bu durum, rivayetler arasında bir tutarsızlık olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan, oğlunu kendi isteğiyle gönderdiğine dair rivayetlerin varlığı, bu tür çelişkili anlatımların sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, Talha'nın oğlunu kerhen gönderdiği yönündeki rivayetleri kabul etmek diğer rivayetlerle uyum sağlamadığı için zor görünmektedir.

Ya'kûbî, Talha'yı, Hz. Osman'a muhalefet edenlerin önde gelen isimlerinden biri olarak zikretmekte ve onun yanında Hz. Âişe ile Zübeyr b. Avvâm gibi önemli sahâbîlerin de muhalifler arasında yer aldığını belirtmektedir.⁷⁴ İbn A'sem'in eserinde aktardığı rivayetlere göre, Saîd b. el-Âs, Hz. Osman'a hacca gitmesini ve telbiye getirerek halkın önüne çıkmasını önermiş, ancak Hz. Osman bu teklifi kabul etmemiştir.⁷⁵ Muhaliflerin baskısı artınca, Hz. Osman'ın evine su ulaşması bile engellenmiş, bu durum büyük bir sıkıntıya yol açmıştır. Hz. Ali, bir grupla birlikte Hz. Osman'a üç kırba su ulaştırarak bu zor durumu hafifletmiştir.⁷⁶ Ancak burada Talha'nın suyun ulaştırılmasına engel olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Ya'kûbî⁷⁷ ve İbn Asem⁷⁸ gibi Şîî müelliflerin rivayetlerine, mezhebî eğilimlerinin etkisi nedeniyle ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

Taberî'nin aktardığı rivayetlere göre, Hz. Ali, Talha ve Zübeyr kuşatma sırasında muhaliflere karşı Hz. Osman'ın yanında yer almışlardır. Hz. Osman'ın mescitte çıkan arbede de yaralanmasının ardından bu üç sahâbî onu ziyaret ederek üzüntülerini dile getirmişlerdir.⁷⁹ Ayrıca, Basralı muhalifler Medine'ye ulaştıklarında, Talha'yı lider olarak görmek istediklerini belirtmişler ve ona biat etmeye hazır olduklarını söylemişlerdir. Ancak Talha, bu teklifi kesin bir dille reddetmiş ve oğlunu Hz. Osman'a göndererek bu durumu ona haber vermiştir. Muhalif gruplar, Hz. Ali ve Zübeyr ile de benzer

⁷¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/59.

⁷² Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, thk. Abdülmecîd et-Terhînî (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1404), 5/41.

⁷³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1387/1967), 4/350; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab*, 2/270.

⁷⁴ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/175.

⁷⁵ Ebû Muhammed Ahmed el-Ahbârî İbn A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-futûh*, thk. Alî Şîrî (Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1411), 1/422.

⁷⁶ İbn A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-futûh*, 1/417. Benzer rivayet için bk. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/57.

⁷⁷ Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebbâ*, 2/557. Ya'kûbî, Şîî bir aileye mensup olmasına rağmen tarih yazımında mutedil bir tutum sergileyen bir isim olarak bilinir. İslâm tarihini ele alırken, İmâmîyye Şîası'nın perspektifini benimser ve bu bakış açısıyla değerlendirmeler yapar. Detay için bk. Murat Ağarı, "Ya'kûbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/287-288.

⁷⁸ Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebbâ*, 1/202. Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî el-Ahbârî: *Kitâbü'l-Futûh* adlı eseriyle tanınan Şîî tarihçidir. Bk. Mustafa Fayda, "İbn A'sem el-Kûfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/325-326.

⁷⁹ Taberî, *Târîh*, 4/353.

görüşmeler yapmış, ancak sahâbenin önde gelenleri muhaliflere itibar etmemiştir.⁸⁰ Hz. Osman'ın öldürülmesi haberi Talha'ya ulaştığında, büyük bir üzüntü yaşamış ve Hz. Osman'a rahmet dileğinde bulunmuştur. Talha'ya muhaliflerin pişman oldukları söylendiğinde ise bu duruma tepki göstermiş ve onların yaptıklarından duyduğu rahatsızlığı dile getirerek ağır sözler sarf etmiş ve "işte o anda onlar ne bir vasiyette bulunabilirler ne de ailelerine dönebilirler"⁸¹ ayetini okumuştur.⁸²

Taberî'nin aktardığı rivayet,⁸³ Seyf b. Ömer kanalıyla gelmiştir. Seyf b. Ömer, cerh ve ta'dîl âlimleri ile muhaddisler tarafından eleştirilen bir isimdir. Özellikle hadis alanında zayıf, yalancı ve uydurma rivayetler aktarmakla suçlanmış, bu nedenle rivayetlerinin büyük bir kısmına itibar edilemeyeceği ileri sürülmüştür. Ancak, tarih ve hadis rivayeti arasındaki farkı göz önünde bulunduran bazı âlimler, Seyf'in hadis alanındaki zaafına rağmen tarih konusundaki rivayetlerinin kabul edilebileceğini belirtmişlerdir.⁸⁴ Bu durum, Seyf'in tarihsel rivayetlerinin, hadis rivayetlerinden farklı bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki rivayetlerin aksine Taberî ve İbnü'l-Esîr'in aktardıkları başka rivayete göre, Talha'nın Hz. Osman'a karşı muhaliflerle birlikte hareket ettiği belirtilmektedir. Talha, isyancı gruplarla iş birliği yapmış ve onların Hz. Osman üzerindeki baskılarını artırmalarına zemin hazırlamıştır. Özellikle isyancı liderlerden İbn Udeys ile temas kurmuş ve yaptığı görüşmeler sonucunda isyancıların daha sert bir tavır almasına neden olmuştur. İbn Udeys, Talha ile görüşükten sonra Hz. Osman'ın evine giriş çıkışları tamamen yasaklamıştır. Bu gelişmeler, Hz. Osman'ı derin bir üzüntü ve öfkeye sürüklemiş, Talha'nın rolü nedeniyle yalnızlaşan Hz. Osman, kuşatma sırasında daha büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.⁸⁵ Rivayette Talha'nın suyu kestiğine dair kayda rastlanmamaktadır.

Taberî'nin bu rivayetteki senedi şöyledir: Abdullâh b. Ayyâş b. Ebî Rebîa⁸⁶ > Büsr b. Sa'îd⁸⁷ > İbrahim b. Salîm.⁸⁸ Seneddeki râviler sika olarak kabul edilmektedir. Ancak, rivayette Talha'nın suyu kestiğine dair herhangi bir kayıt yer almadığı gibi Hz. Ali'nin yardımına ilişkin bir bilgiye de rastlanmamaktadır. Bu durum Ebû Mihnef'in rivayetini teyit edecek yeterli verinin bulunmadığını göstermektedir.

İbnü'l-Esîr'in aktardığı başka rivayete göre, Talha'nın muhalefeti kuşatma sırasında daha da belirgin hale gelmiştir. Hz. Osman'ın suya ulaşmasının engellenmesi, kuşatmayı daha ağır bir hale getirmiştir. Bu durumu öğrenen Hz. Ali, Talha'ya giderek Hz. Osman'a su ulaştırmasını istemiş, ancak Talha'nın bu konudaki tutumu, Hz. Osman üzerinde hem insani hem de siyasî anlamda derin bir etki

⁸⁰ Taberî, *Târîh*, 4/350; İzzuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cizîrî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ömer Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: Darü'l-Kitabi Arabî, 2012), 2/529-530.

⁸¹ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Yâsin Sûresi 36/50.

⁸² Taberî, *Târîh*, 4/392.

⁸³ Rivayet senedi için bk. Taberî, *Târîh*, 4/348.

⁸⁴ Mustafa Fayda, "Seyf b. Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/27-28.

⁸⁵ Taberî, *Târîh*, 4/378-379; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/541.

⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/32. Sika bir râvidir. Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibbetillâh b. Abdillâh eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dimaşk*, thk. Ebû Ömer Saîd Ömer b. Gerâse el-Amrevî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 31/392.

⁸⁷ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/277-278.

⁸⁸ Tam adı: Dâvûd b. Kays el-Ferrâ'dır. Künyesi Ebû Süleymân'dır. Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/553.

bırakmıştır.⁸⁹ Başka rivayete göre, Hz. Osman kuşatma altındayken, Hz. Ali, Talha'nın etrafında toplanan bir grubu öğrenmiştir. Hz. Osman, Hz. Ali ile görüşerek aralarındaki kardeşlik, akrabalık ve sıhrî bağları hatırlatmış ve Talha'nın Teymoğulları'ndan bir kişi olarak Abdümenâfoğulları'ndan birine karşı tavır almasının Arap geleneklerine aykırı olduğunu belirtmiştir. Bu görüşmenin ardından Hz. Ali, Talha'nın evine giderek onun Hz. Osman'a karşı tutumunu eleştirmiş ve bu durumu yanlış bulduğunu ifade etmiştir. Talha ise bu tutumunun aşırı baskı ve zorlamaların bir sonucu olduğunu söylemiştir. Hz. Ali, daha sonra Beytül-mâl'e giderek kapıyı açtırmış ve içerideki malları Müslümanlara dağıtmıştır. Bu müdahale, Talha'nın etrafındaki grubun dağılmasına neden olmuştur. Muhafiflerin dağılması sonucu Talha yalnız kalmıştır. Hz. Osman bu gelişmelerden memnuniyet duymuş, ancak Talha'nın süreç içerisindeki tutumunu eleştirmiştir. Talha, pişmanlığını dile getirmek için Hz. Osman'ın yanına gelmiş, ancak Hz. Osman onu eleştirmiştir.⁹⁰

İbnü'l-Esîr'in aktardığı rivayet, Ebû Mihnef'in rivayetini metin olarak desteklemektedir. Ancak İbnü'l-Esîr'in bu rivayeti aktarırken sened zikretmemesi bilginin kaynağı ve güvenilirliği konusunda soru işaretlerine yol açmaktadır. Bu nedenle aktardığı bilginin teyit edilmesi için yeterli veri bulunmamaktadır.

Ebû Mihnef'in rivayeti İbnü'd-Devâdârî'nin eserinde bilgi olarak yer almakla birlikte, Talha'nın kuşatmayı sıkılaştırdığına dair detaylara yer verilmemiştir. Aynı şekilde, Hz. Ali'nin bu duruma tepki olarak suyun ulaştırılması girişiminde bulunduğu da bir kayıt da bulunmamaktadır.⁹¹

2.2. Talha b. Ubeydullah'ın Hz. Osman'ın Selamını Almaması

Rivayet-2) Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten rivayet etti. Ebû Mihnef isnadında şöyle dedi: Osman insanlara göründü. Bazılarının bazılarına, "Onu öldürmeyelim; fakat onu azledelim" dediğini işitti. Osman, "Benim azlime gelince, bu mümkün değildir. Katlime gelince bu, olabilir" dedi. Osman, içlerinde Talha'nın bulunduğu bir cemaate selam verdi; kimse selamını almadı. Bunun üzerine Osman, "Ey Talha! Sana selam verdiğim halde selamımı almayacak bir zamanı göreceğimi sanmıyordum" dedi.⁹²

Rivayetlere göre, kuşatma günlerinden birinde Hz. Osman bir gruba selam vermiş, ancak selamına karşılık verilmemiştir. Bazı kaynaklarda bu toplulukta Talha'nın da bulunduğu belirtilse de⁹³ Taberî'nin rivayetinde Talha'nın ismi geçmemektedir. Selamının karşılıksız kalmasına içerleyen Hz. Osman, topluluğa sitem dolu sözlerle hitap etmiştir. Hz. Osman, topluluğa Rûme Kuyusu'nu kendi imkânlarıyla satın alıp Müslümanların hizmetine sunduğunu hatırlatmış ve bu kuyunun suyundan herkesin faydalandığını belirtmiştir. Kendisinin de bu kuyudaki hakkının diğer Müslümanlar kadar olduğunu vurgulayarak, suya erişiminin engellenmesini haksız bir uygulama olarak eleştirmiştir. Ayrıca, mescidin genişletilmesi için yaptığı katkılara değinerek, çevresindeki mülkleri kendi servetiyle satın alıp mescide ilave ettiğini ve böylece ibadet edenler için mescidin kapasitesini artırdığını ifade

⁸⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/535.

⁹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/535-536.

⁹¹ Seyfüddîn Ebû Bekr Abdullah b. Eybek İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câmiu'l-ğurer*, thk. M. Saîd Cemâleddin (Kahire: Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1402/1981), 3/296.

⁹² Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 6/195. Tercüme için bk. Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf-İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler*, 3/605.

⁹³ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/57; Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed el-Mekkî Muhibbüddîn et-Taberî, *er-Riyâdu'n-nadire fi menâkibi'l-aşere*, thk. Abdulmecîd Ta'me Halebî (Beyrut: Daru'l-Meârif, 1418), 3/51.

etmiştir. Kendisinden önce kimsenin mescitte ibadet etmekten menedilmediğini söyleyerek, şu an karşılaştığı durumun adaletsizliğine dikkat çekmiştir. Hz. Osman, Hz. Peygamber'in kendisi hakkındaki övgü dolu sözlerini ve Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetleri hatırlatarak, geçmişteki hizmetlerini ve mevcut durum karşısında uğradığı muameleyi topluluğa anlatmıştır.⁹⁴ Talha, bu sözleri doğrulamıştır.⁹⁵

Hz. Osman kendisi ile Hz. Peygamber arasındaki bağı hatırlatmak için kuşatma sırasında muhaliflere seslenerek Talha'nın aralarında bulunup bulunmadığını sordu. Muhafiflerin Talha'nın varlığını doğrulaması üzerine, doğrudan Talha'ya hitap ederek bir hatırlatmada bulundu. Hz. Peygamber'in, Muhacirler ve Ensar arasında kardeşlik bağı kurduğu sırada Hz. Peygamber kendisi ile Hz. Osman arasında kardeşlik ilan ettiğini belirtti ve Talha'ya bu durumu hatırlayıp hatırlamadığını sordu. Talha, bu hatırlatmayı doğrulayarak Hz. Peygamber'in Hz. Osman'ı kendisiyle kardeş ilan ettiğini kabul etti. Daha sonra Talha, bu konudaki şahitliğini eleştirenlere karşı, bizzat gördüğü bir olayı inkâr etmesinin mümkün olmadığını ifade etti.⁹⁶

Taberî'nin yukarıda aktardığı rivayetin senedi şu şekildedir:⁹⁷ Ya'kûb b. İbrâhîm (ed-Devrakî)⁹⁸ > Mu'temir b. Süleymân et-Teymî⁹⁹ > Ebû Nadre¹⁰⁰ ve Süleymân b. Tarhân (Mu'temir'in babası)¹⁰¹ > (Ebû Üseyd'in¹⁰² mevlâsı) Ebî Saîd.¹⁰³ Râvilerin hepsi sika olarak kabul edilmektedir.

Yukarıda kendilerinden aktarım yapılan müelliflerin çoğu, Talha'nın Hz. Osman'ın selamını almadığına dair bizzat isim zikretmişlerdir. Ancak Taberî, onlara benzer rivayet aktarmasına rağmen, Talha'nın ismi bu rivayette geçmemektedir. Bu nüans hariç, Taberî'nin aktardığı rivayet hem Ebû Mihnef'in hem de yukarıda ismi zikredilen müelliflerin eserlerinde aktardıkları rivayeti teyit etmektedir.

2.3. Talha b. Ubeydullah'ın Hz. Osman'dan Özür Dilemesi

Rivayet-3) Ebû Mihnef şöyle dedi: Osman kuşatma altında iken Ali arefe günü insanlara namaz kıldırdı. Bunun üzerine Osman Mümezzak'ın şu beytini Ali'ye gönderdi:

Sen beni ye, eğer yenileceksem / Değilse yetiş bana, ben henüz parçalanmadan.

⁹⁴ Taberî, *Târîh*, 4/383. Benzer rivayet ve karşılaştırma için bk. İbn A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-futûh*, 1/418-419; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/540; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10/287-288, 289-290.

⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10/288-289.

⁹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/64.

⁹⁷ Rivayetin senedi için bk. Taberî, *Târîh*, 4/383.

⁹⁸ Sika bir râvidir. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/202; Selman Başaran, "Devrakî, Ya'kûb b. İbrâhîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/248.

⁹⁹ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/291-292; M. Yaşar Kandemir, "Mu'temir b. Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/390.

¹⁰⁰ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/207; Bilal Saklan, "Ebû Nadre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/199.

¹⁰¹ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/251-252. Ebû Nadrâ sika kabul edilmiştir; ancak bazı râvilerden işitmeden rivayette bulunduğu için tedlisle, ayrıca mürsel rivayetleri nedeniyle sınırlı da olsa eleştirilmiştir. Bilal Saklan, "Süleyman b. Tarhân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/109.

¹⁰² Hayatı için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/516; İsmail Lütfi Çakan, "Ebû Üseyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/251.

¹⁰³ Sika bir râvidir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/87-88; Ali Osman Koçkuzu, "Ebû Saîd el-Makbûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/224; Mustafa Ertürk, "Saîd b. Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/554.

Ona bu beyti getiren Abdullah b. Hâris idi. Ali insanları Talha'nın başından dağıttı. Talha bunu görünce Osman'ın yanına girdi ve ondan özür diledi. Osman ona, "Ey Hadramiyye'nin oğlu! Beni öldürmek için insanları aleyhime kışkırttın. İsteddiğini elde edemeyince şimdi gelip özür diliyorsun. Allah, senin özrünü kabul edenden [hiçbir şeyi] kabul etmesin" dedi.¹⁰⁴

Belâzürî'nin başka râviden aktardığı rivayete göre, kuşatma sırasında Talha, muhaliflerle birlikte hareket ederek etkili bir rol oynamıştır. Bu süreçte, Hz. Osman zor durumda olduğunu belirtmek ve yardım talep etmek amacıyla Hz. Ali'ye birini göndermiş ve Mümezzak'a ait olduğu belirtilen beyiti iletmiştir. Bu beyit, Ebû Mihnef'in rivayetinde de yer alan ve Hz. Osman'ın içinde bulunduğu sıkıntılı durumu ifade eden bir beyittir.¹⁰⁵

Bu rivayet şu senedle aktarılmıştır: İshak el-Fervî Ebû Musa¹⁰⁶ > Abdullah b. İdrîs¹⁰⁷ > Yahyâ b. Saîd el-Ensârî.¹⁰⁸ Bu râviler sika olarak kabul edilmektedir. Ancak rivayette Hz. Ali'nin müdahalesine veya Talha'nın Hz. Osman'dan özür dilemesine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu rivayet metin olarak Ebû Mihnef'in rivayetini teyit etmemektedir.

İbn A'sem'in eserinde aktarıldığına göre, Talha'nın da aralarında bulunduğu muhalifler Hz. Osman'ı kuşatma altına almıştır. Bu süreçte, çaresiz bir durumda kalan Hz. Osman, Hz. Ali'den yardım talebinde bulunmuştur. Hz. Osman mektubunda, içinde bulunduğu tehlikeli durumu açık bir şekilde ifade etmiş, Hz. Ali'ye destek çağrısında bulunmuş ve akrabalık bağlarını hatırlatarak, bu zor durumun yalnızca kendisini değil, aynı zamanda Hz. Ali'nin siyasî geleceğini de etkileyeceğini belirtmiştir. Hz. Ali, durumun ciddiyetini fark etmiş ve Hz. Osman'ın haklılığını dile getirerek ona zarar verilmesine asla razı olmayacağını ifade etmiştir. Daha sonra halkın huzuruna çıkan Hz. Ali hem öğle hem de ikinci namazlarını kıldırması ve bu vesileyle muhalifleri Talha'dan uzaklaştırmayı başarmıştır. Bu gelişmelerin ardından Talha, yaptıklarından ötürü Hz. Osman'dan özür dilemiştir. Ancak Hz. Osman, Talha'nın bu özrünü kabul etmemiş ve onu açık bir şekilde eleştirmiştir.¹⁰⁹

Yukarıda da ifade edildiği üzere, İbn A'sem Şiî tandanslı bir müellif¹¹⁰ olduğu için rivayetlerine ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Öte yandan, rivayetinde sened zincirini de zikretmemiştir. Dolayısıyla sened analizi yapma imkânı bulunmamaktadır.

Zehebî'nin rivayetine göre, Hz. Osman'ın kuşatma altında bulunduğu dönemde, olaylar giderek karmaşık bir hal almış ve çözüm üretilmeyecek bir noktaya ulaşmıştır. Bu süreçte Hz. Osman, Hz. Ali'den yardım talebinde bulunmuştur. Rivayete göre, Hz. Ali o dönemde Medine'den uzaklaşarak Yenbu bölgesindeki mülküne çekilmişti. Hz. Osman, Hz. Ali'ye bir mektup yazarak içinde bulunduğu

¹⁰⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 6/196. Tercüme için bk. Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf -İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler-*, 3/606.

¹⁰⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 6/196.

¹⁰⁶ Sadûk bir râvidir. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/233.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/362. Geniş ilmi bilgisi, üstün ahlâkı, hadis rivayetindeki titizliği ve güvenilirliği sebebiyle, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim gibi dönemin önde gelen hadis imamları, kendisinden övgüyle söz etmişlerdir. Talat Koçyiğit, "Abdullah b. İdrîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/110.

¹⁰⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/147-149. Hadis ilminde "sika, hüccet ve imâm" diye nitelenmiş, döneminde Hicaz bölgesinin en önde gelen muhaddisi kabul edilmiş, rivayetleri ve hadis ilmindeki otoritesiyle tanınan bir âlimdir. Hayati Yılmaz, "Yahyâ b. Saîd el-Ensârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/261.

¹⁰⁹ İbn A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-futûh*, 1/423-424.

¹¹⁰ Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/202.

zor durumu ve yaşadığı sıkıntıları dile getirmiş, sabrının tükenmekte olduğunu ve olayların artık dayanılmaz bir hale geldiğini ifade etmiştir. Mektubunda, Ebû Mihnef'in rivayetinde geçen şiire de yer verdiği belirtilmektedir.¹¹¹ Ancak, bu rivayette Talha'nın durumu hakkında herhangi bir detay aktarılmamaktadır.

Zehebî'nin senedinde zikrettiği râviler¹¹² olan Zübeyr b. Bekâr¹¹³ > Muhammed b. Hasan¹¹⁴ sika râviler olarak kabul edilmektedirler. Ancak bu rivayet Ebû Mihnef'in rivayetini Talha ile ilgili kısmını teyit etmemektedir. Zira onunla ilgili bilgi bulunmamaktadır.

İbn Kuteybe,¹¹⁵ İbn Şebbe¹¹⁶ ve Makdisî¹¹⁷ gibi müellifler de Hz. Osman'ın kuşatma altında bulunduğu dönemde, durumun giderek ağırlaşması üzerine Hz. Ali'ye mektup göndererek yardım talebinde bulunduğu dair rivayetler aktarmaktadır. Halifenin, içinde bulunduğu zor durumu ve olayların ciddiyetini ifade etmek için mektubunda bir şiire yer verdiği ve bu şiirle durumun vahametini Hz. Ali'ye anlatmaya çalıştığı belirtilmektedir.

İbn Şebbe¹¹⁸ ve İbnü'l-Esîr¹¹⁹ Talha'nın Hz. Osman'a karşı muhaliflerle birlikte hareket ettiğini aktarmaktadır. Ayrıca, Hz. Ali'nin araya girmesi sonucunda Talha'nın Hz. Osman'dan özür dilediğini, ancak Hz. Osman'ın ona serzenişte bulunduğunu da belirtmektedirler.

İbn Şebbe'nin rivayetindeki râviler¹²⁰ şunlardır: Ali b. Muhammed > Ebû Amr ez-Zührî¹²¹ > Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî¹²² > Abdullâh b. ez-Zübeyr.¹²³ Rivayet senedindeki Ebû Amr ez-Zührî sika bir râvi değildir. Rivayetleri zayıf kabul edilmiş ve delil olarak geçerliliği reddedilmiştir. Dolayısıyla İbn Şebbe'de geçen bu rivayet Ebû Mihnef'in rivayetiyle uyumlu olsa da delil olarak kabul edilemez.

İbnü'l-Esîr bu rivayeti aktarırken “قَالَ: وَقَدْ قِيلَ” ifadesini kullanarak herhangi bir sened zikretmemiştir. Bu durum, rivayetin güvenilirliği konusunda şüpheler oluşturmaktadır. Dolayısıyla, aktarılan bilginin doğruluğunu teyit edecek yeterli veri bulunmamaktadır.

3. Değerlendirme

İslâm tarihinin erken dönemlerine ait rivayetlerin değerlendirilmesinde karşılaşılan güçlükler, özellikle Hz. Osman'ın hilafetinin son dönemine ilişkin rivayetlerde açıkça gözlemlenmektedir.

¹¹¹ Zehebî, *Siyer*, Siyeru Hulefâ-yi Râşidîn/200; Zehebî, *Târihu'l-islâm*, 3/448.

¹¹² Râviler için bk. Zehebî, *Târihu'l-islâm*, 3/448.

¹¹³ Sika bir râvidir. Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdad*, 8/479. Zübeyr b. Bekâr, ensâb ve ahlâk'ü'l-Arab alanında büyük bir âlim, aynı zamanda hadis râvisi, fakih, edip ve şairdir. Dârekutnî, Hatîb el-Bağdâdî, Ebü'l-Kâsım el-Begavî ve Zehebî gibi âlimler onu sika kabul etmiştir. Mustafa Fayda, “Zübeyr b. Bekâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/525.

¹¹⁴ Sadûk bir râvidir. Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdad*, 2/178.

¹¹⁵ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/52-53.

¹¹⁶ İbn Şebbe, *Târihu'l-medîne*, 4/1200-1201.

¹¹⁷ Mutaahhir b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bed'u ve't-târih* (Paris: Ernest Leroux Yayınevi, 1345), 5/206.

¹¹⁸ İbn Şebbe, *Târihu'l-medîne*, 4/1197-1199, 1202.

¹¹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/535-536.

¹²⁰ Râviler için bk. İbn Şebbe, *Târihu'l-medîne*, 4/1197.

¹²¹ Zayıf bir râvidir. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debâsî (Riyad: en-Nâsirü'l-Mütemeyyiz, 1440), 7/297; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdad*, 11/278-279.

¹²² Sika bir râvidir. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/67.

¹²³ Hakkında bilgi için bk. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/212-213; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/56.

Hizmetli'nin de belirttiği gibi, bu döneme dair rivayetlerin aktarımı başlıca üç önemli râvi olan Ebû Mihnef, Vâkıdî ve Seyf b. Ömer tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu râvilerin ideolojik yaklaşımları ve metodolojik tutumları, rivayetlerin içeriklerine doğrudan etki etmiş ve onların objektif bir şekilde değerlendirilmesini zorlaştırmıştır. Özellikle Ebû Mihnef'in Şîî eğilimli kimliği, Vâkıdî'nin Hz. Osman'a yönelik eleştirel tavrı ve Seyf b. Ömer'in sahâbeye yönelik teberri eden yaklaşımı, ilgili dönemin olaylarının güvenilir bir zeminde değerlendirilmesini güçleştiren temel etkenler arasında yer almaktadır. Bu nedenle, söz konusu döneme dair tutarlı ve kapsamlı bir tarihî analiz yapmak ciddi yöntemsel zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu rivayetler bağlamında dikkate alınması gereken bir başka önemli husus ise, erken dönem tarihçilerinin eserlerinde bu râvilerin nakillerine öncelikli olarak yer vermeleridir.¹²⁴ Bu tercih, Hz. Osman'ın hilafet dönemine ilişkin sağlıklı ve tarafsız değerlendirmeler yapılmasını zorlaştıran bir diğer unsur olarak öne çıkmaktadır.

Talha'nın Hz. Osman'a karşı tutumu hakkındaki rivayetler incelendiğinde, İbn Sa'd'ın bu meseleye dair yalnızca iki rivayet aktardığı, ancak bu rivayetlerin konunun özünü ve temel unsurlarını açıklamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Taberî, olay örgüsü açısından Ebû Mihnef'in rivayetleriyle uyumlu bilgiler aktarmakla birlikte, bu rivayetlerde Talha'nın ismini açıkça zikretmemiştir. Belâzürî ise bu tarihçilerden bir ölçüde farklı bir yerde durmaktadır. Hem Ebû Mihnef'in rivayetlerine eserinde yer vermiş, hem de farklı râvilerden birden fazla nakilde bulunmuş ve bunlardan bazıları, metin açısından Ebû Mihnef'in rivayetlerini destekler niteliktedir.

İbn Sa'd ve Taberî, bahsi geçen mesele hakkında oldukça sınırlı veri sunarken, Belâzürî'nin daha kapsamlı ve çok yönlü rivayetlere yer vermesi bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Her ne kadar Belâzürî, Şîî bir müellif olmasa da Abbâsîler döneminde yaşamış bir tarihçi olması ve Emevîlere karşı muhalif bir tutum sergilemiş olduğuna dair kanaatler, onun rivayetlerinde tarafsızlığa gölge düşürüp düşürmediği sorusunu gündeme getirmiştir. Belâzürî'nin eserlerini inceleyen bazı araştırmacılar, onun Şîî eğilimler taşıdığına dair görüşler ileri sürmüş¹²⁵ ve bu eleştiriler, rivayetlerinin objektifliğiyle ilgili itirazların doğmasına sebep olmuştur.

Ayrıca, Taberî'nin rivayetleri eserine aktarırken herhangi bir eleştiri sürecine tabi tutmaması, tarihe dair gerçekliği olmayan veya tartışmalı bilgilerin literatüre girmesine yol açmıştır. Nitekim daha sonraki dönemlerde kaleme alınan eserler incelendiğinde, bu bilgilerin eleştirel bir süzgeçten geçirilmeden tekrarlandığı ve zamanla hakikatle uyumsuz algıların oluşmasına sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu durum, rivayetlerin kritik edilmeksizin kullanılmasının tarihsel bilgi üretimi açısından nasıl olumsuz sonuçlar doğurduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bir diğer dikkat çekici husus ise, Ya'kûbî ve İbn Ebî Asem gibi Şîî eğilimli müelliflerin aynı dönemle ilgili benzer rivayetler aktarmalarıdır. Bu durum, metinlerin değerlendirilmesi sırasında daha fazla dikkat ve ihtiyat gerektirmektedir. Öte yandan İbn Şebbe, İbnü'l-Esîr, Makdisî ve Zehebî gibi müellifler, Ebû Mihnef'in rivayetlerini eserlerinde teyit eden aktarımlarda bulunmuş, ancak bu rivayetlere aykırı bilgiler içeren nakillere de yer vermişlerdir. Dolayısıyla, bu müelliflerin rivayet zincirlerinde geçen râvilerin güvenilirliği de ayrı bir tartışma konusu oluşturmaktadır.

¹²⁴ Hizmetli, "Tarihî Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi", 149-150.

¹²⁵ Bakhtyar, *Ebû Mihnef'in Hz. Ali ile İlgili Rivayetleri*, 42.

Bu çerçevede, döneme ilişkin rivayetlerin değerlendirilmesinde kaynak tenkidi, sened zincirlerindeki râvilerin güvenilirliğinin analizi ve rivayetlerin tarihsel bağlamlarının dikkate alınması büyük önem arz etmektedir. Böylesi bir yaklaşım, rivayetlerin doğru analiz edilmesi ve tarihsel olayların daha sağlıklı bir şekilde anlaşılması açısından elzemdir.

Tüm bu anlatılanlar ışığında, bireylerin hukuki statülerine ilişkin meselelerde zanna dayalı ve doğruluğu tamamen teyit edilmemiş bilgilere dayanarak hüküm vermek ne İslam hukuku ne de modern hukuk sistemleri tarafından kabul edilen bir yaklaşım değildir. Özellikle kurucu nesil olan sahâbe ile ilgili değerlendirmelerde büyük bir hassasiyet ve metodolojik titizlik göstermek zorunludur. Hukuki ve tarihsel değerlendirmelerde yalnızca kesin delillere ve güvenilir kaynaklara dayanmak hem adaletin tahakkuku hem de tarihsel gerçekliğin korunması açısından vazgeçilmez bir gerekliliktir.

Sonuç

Bu çalışma, Talha'nın Hz. Osman'ın kuşatması sırasındaki tutumuna dair Ebû Mihnef rivayetlerini ayrıntılı biçimde analiz ederek, erken dönem İslam tarih yazımında kaynak güvenilirliği ve rivayet tenkidi konusundaki zorluklara dikkat çekmektedir. İncelemede, Ebû Mihnef rivayetlerinin, dönemin siyasî gelişmelerini Şii perspektiften aktardığı ve bu nedenle Sünnî âlimler tarafından temkinle karşılandığı görülmüştür. Bununla birlikte, söz konusu rivayetlerin Belâzürî ve Taberî gibi önde gelen tarihçiler tarafından da nakledilmiş olması, Ebû Mihnef'in tarih yazımı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Ancak bu durum, onun rivayetlerinin tarihsel gerçeklik açısından nesnel biçimde değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır.

Çalışmada, Ebû Mihnef'in aktardığı üç rivayet; Belâzürî, Taberî, İbn Şebbe ve İbnü'l-Esîr gibi kaynaklarla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu karşılaştırma sonucunda, söz konusu rivayetlerin hem metin hem de sened açısından zayıf yönler taşıdığı tespit edilmiştir. Özellikle Talha'nın Hz. Osman'a karşı tavrına ilişkin rivayetlerin çelişkili bilgiler içerdiği anlaşılmıştır. Talha'nın muhaliflerle iş birliği yaptığı ve kuşatma sürecinde Hz. Osman'a karşı sert bir tutum sergilediği yönündeki ifadeler, Belâzürî ve Taberî gibi kaynaklarda kısmen doğrulansa da ayrıntılar ve anlatım biçimi bakımından önemli farklılıklar barındırmaktadır. Ayrıca, Talha'nın Hz. Osman'a su ulaşmasını engellediği ya da muhaliflere yardım ettiği gibi bazı önemli iddiaların, diğer tarihî kaynaklar tarafından yeterince desteklenmediği görülmüştür.

Rivayetlerin güvenilirliğine yönelik yapılan analizlerde, Ebû Mihnef'in hadis ve tarih literatüründe genellikle zayıf ya da metrûk (terk edilmiş) râvi olarak değerlendirildiği ortaya konmuştur. Cerh ve ta'dîl âlimlerinin onun hakkında ortaya koyduğu olumsuz kanaatler, Şii eğilimli bir perspektife sahip oluşunun rivayetlerinin güvenilirliğini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte, Ebû Mihnef'in aktarımları, dönemin mezhepsel ve siyasî yapısını anlamak açısından önemli bir bakış sunmakta; ancak bu rivayetlerin tarihsel gerçekliğe ulaşmak amacıyla tek başına yeterli bir kaynak olamayacağı sonucuna varılmaktadır.

Bu bağlamda, Talha'nın kuşatma sırasındaki tavrına dair farklı kaynaklardaki bilgilerin hem içerik hem de yorum açısından ciddi farklılıklar taşıdığı belirlenmiştir. Talha'nın rolüne dair çelişkili anlatımlar, erken dönem İslam toplumunun siyasî ve toplumsal yapısındaki parçalanmışlığı yansıttığı gibi, tarih yazıcılığında mezhepsel ve ideolojik yönelimlerin etkili olduğunu da ortaya koymaktadır.

Dönemin yoğun siyasî atmosferi içerisinde şekillenen bu rivayetlerin, büyük ölçüde mezhep temelli yaklaşımlarla biçimlendiği görülmektedir.

Sonuç olarak, erken dönem İslam tarihi kaynaklarının değerlendirilmesinde metodolojik titizliğe duyulan ihtiyaç açıkça ortaya konmuştur. Ebû Mihnef rivayetleri, dönemin siyasî ve toplumsal arka planını anlamaya katkı sunan bir anlatı sağlamakta; ancak bu rivayetlerin nesnelliği ve güvenilirliği bakımından dikkatli bir eleştiriye tabi tutulması gerekmektedir. Bu bağlamda, karşılaştırmalı analiz yöntemleri, yalnızca Ebû Mihnef'in değil, tüm erken dönem tarihî kaynakların çok boyutlu ve eleştirel bir yaklaşımla incelenmesinde vazgeçilmez bir araç olarak öne çıkmaktadır. Çalışmanın sunduğu yöntemsel yaklaşım, sonraki araştırmalar için sağlam bir temel oluşturarak, erken dönem İslam tarihi yazımına yönelik yeni değerlendirme imkânları sunmayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Ağarı, Murat. "Ya'kübî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/287-288. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Altun, İsmail. "Hz. Osman'ın Ammâr b. Yâsir'i Cezalandırdığına Dair Rivayetlerin Belâzürî Özelinde Tahlil ve Tenkidî". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 51 (2019), 419-443.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 21. Baskı., 2011.
- Bakhtyar, Mohammed. *Belâzürî'nin Ensâb'ında Ebû Mihnef'in Hz. Ali ile İlgili Rivayetlerinin Analitik ve Karşılaştırmalı İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2024.
- Başaran, Selman. "Devrakî, Ya'küb b. İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/248. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Başaran, Selman. "Ebû Mihnef". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/188-189. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Zirikî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1996.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü'l-eşrâf -İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler-*. ed. Adnan Demircan. çev. Mehmet Vehbi Şahinalp - Musa K. Yılmaz. 4 Cilt. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2022.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *et-Târîhü'l-kebîr*. thk. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debâsî. Riyad: en-Nâşirü'l-Mütemeyyiz, 1440.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 7. Basım, 1998.
- Çakan, İsmail Lütfi. "Ebû Üseyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/251. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Çakan, İsmail Lütfi - Eroğlu, Muhammed. "Abdullah b. Abbas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Demircan, Adnan. *Abbasilerin Sonuna Kadar İslam Tarihi Literatürü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Demircan, Adnan. *Asr-ı Saadet Dünyası (2) - Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Demircan, Adnan. *Emevîler*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Demircan, Adnan. *Tarih ve Tarihçi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Ertürk, Mustafa. "Saîd b. Ebû Saîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/554. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Fayda, Mustafa. "Ensâbü'l-eşrâf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/249-251. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995.
- Fayda, Mustafa. "İbn A'sem el-Kûfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/325-326. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Fayda, Mustafa. "Seyf b. Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Fayda, Mustafa. "Tarih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/30-36. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Fayda, Mustafa. "Zübeyr b. Bekkâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/524-526. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Günay, Hacı Mehmet. "İbnü'l-Mâcişûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/122-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-. *Mu'cemü'l-üdebâ [İrşâdü'l-erîb ilâ marifeti'l-edîb]*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1993.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdad / Medîneti's-selâm*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002.
- Hizmetli, Sabri. *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1991.
- Hizmetli, Sabri. "Tarihî Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1985), 149-176.
- Hûî, Âyetullâh Ebû'l-Kâsım b. Alî Ekber b. Hâşim Müsevî el-. *Mu'cemü ricâli'l-hadîs ve tafsîli tabakâti'r-ruvât*. Kum: Merkezu Neşri Âsâru's-Şîa, 1989.
- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-İkdü'l-ferîd*. thk. Abdülmecîd et-Terhînî. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1404.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Mâzin b. Muhammed es-Sirsâvî. Mektebetü'l-Rüşd, ts.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibbetillâh b. Abdillâh eş-Şâfiî. *Târîhu medîneti Dimaşk*. thk. Ebû Ömer Saîd Ömer b. Gerâse el-Amrevî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996.
- İbn A'sem el-Kûfî, Ebû Muhammed Ahmed el-Ahbârî. *Kitâbü'l-futûh*. thk. Alî Şîrî. Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1411.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Haydarâbâd: Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1952.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Tahrîr Takrîbü't-tehzîb*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf - Şuayb Arnaut. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1. Basım, 1997.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Lisânü'l-mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. thk. Halîl Me'mûn Şihâ vd. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1417.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtım et-Temîmî el-Büstî. *Kitâbü's-Sikât*. thk. Muhammed Abdülmûîd Hân. 10 Cilt. Haydarâbâd: Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1973.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cize: Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, 1. Basım, 1998.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *el-İmâme ve's-siyâse*. thk. Ali Şîrî. Beyrut: Dârü'l-Evdâ, 1. Basım, 1990.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: Dârü'l-Meârif, 4. Basım, 1979.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zühri. *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbeh en-Numeyrî. *Târîhü'l-medîneti'l-münevvere*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût. 4 Cilt. Cide, 1399.
- İbnü'd-Devâdârî, Seyfüddîn Ebû Bekr Abdullah b. Eybek. *Kenzü'd-dürer ve câmiu'l-ğurer*. thk. M. Saîd Cemâleddin. Kahire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1402/1981.
- İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cizîrî. *el-Kâmil fî't-târih*. thk. Ömer Abdusselâm Tedmurî. Beyrut: Darü'l-Kitabi Arabî, 2012.

- İlhan, Avni. “el-İmâme ve’s-Siyâse”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/200-201. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kallek, Cengiz. “Medâinî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/291-292. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kandemir, M. Yaşar. “Mu’temir b. Süleyman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/390. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Koçkuzu, Ali Osman. “Ebû Saîd el-Makbûrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/224. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Koçyiğit, Talat. “Abdullah b. İdrîs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/110. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kummî, Abbâs el-. *el-Kunâ ve’l-elkâb*. 3 Cilt. Tahrân: Mektebetü’s-Sadr, 5. Basım, 1929.
- Kütübî, Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir. *Fevâtü’l-vefeyât ve’z-zeyl aleyhâ*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sadr, 1974.
- Ma’in, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ma’in b. Avn el-Bağdadî İbn. *Yahyâ b. ma’in ve kitâbuhü’t-tarih*. thk. Ahmed Muhammed Nurseyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezü’l-Bahsi’l-İlmi ve İhyai’t-Türasi’l-İslami, 1. Basım, 1979.
- Makdisî, Mutahhir b. Tâhir el-. *el-Bed’u ve’t-târih*. 6 Cilt. Paris: Ernest Leroux Yayınevi, 1345.
- Mâmekânî, Abdullah b. Muhammed b. Hasan b. Abdullah el-. *Tenkîhü’l-mekâl fi ahvâli’r-ricâl*. Necef: Matbaatü’l-Mürtazâviyye, 1931.
- Mes’ûdî, Ebü’l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî. *Mürûcû’z-zeheb*. thk. Kemâl Hasan Merî. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1. Basım, 2005.
- Mizzî, Ebü’l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abdirrahman b. Yûsuf el-. *Tehzîbu’l-kemâl fi esmai’r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1984.
- Muhibbüddîn et-Taberî, Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed el-Mekkî. *er-Riyâdü’n-nadire fi menâkibi’l-aşere*. thk. Abdulmecîd Ta’me Halebî. Beyrut: Daru’l-Meârif, 1. Basım, 1418.
- Necâşî, Ebü’l-Hüseyn (Ebü’l-Abbâs) Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Abbâs. *Ricâlü’n-necâşî*. thk. el-Hücce es-Seyyid Mûsâ eş-Şubeyrî Zencânî. Kum: Müessesetu’n-Neşri’l-İslâmî, 1407.
- Nedîm, Ebü’l-Ferec Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. nşr. Eymen Fuâd Seyyid. London: Al-Furqân Islamic Heritage Foundation, 2009.
- Özaydın, Abdülkerim. “el-Kâml”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/281-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Saklan, Bilal. “Ebû Nadre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/199. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Saklan, Bilal. “Süleyman b. Tarhân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/109. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Sezgin, Ursula. *Abû Mihnaf*. Leiden: E.J. Brill, 1971.
- Şâkir, Mustafa. *et-Târihu’l-arabî ve’l-mü’errihûn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-İlmi’l-Melâyîn, 3. Basım, 1983.
- Şâl, Ahmet Halil. *Eseru’l-vaz’i fi rivâyeti’t-târih ve tefsîrihi [numazic min asri’l-hilâfeti’r-râşide]*. Port Said: Merkezü’d-Dirâsât ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye, 2016.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr. *Târihu’r-rusul ve’l-mulûk*. thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dâru’l-Meârif, 1387/1967.
- Teşâdî, Ebû İdrîs Şerîf b. Sâlih et-. *Reyyu’z-zam’ân bi-terâcimi şuyûhi ibn hibbân*. Mısır: Dâru’l-Mevedde li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1. Basım, 1430.
- Ukaylî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ b. Hammâd. *ed-Du’afâü’l-kebîr*. thk. Abdülmü’tî Emîn Kal’acî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1984.
- Wellhausen, Julius. *Arap Devleti ve Sukutu*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1963.

- Wellhausen, Julius. *İslâmın En Eski Tarihine Giriş*. çev. Fikret Işıltan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960.
- Yahyâ, Yahyâ b. İbrâhîm b. Ali el-. *Mervîyyâtü ebî mihnef fî târihi't-taberî asrû'l-hilafeti'r-râşide*. Riyad: Dârülâsime, 1410.
- Ya'kûbî, Ahmed b. İshâk b. Ca'fer. *Târîhu'l-ya'kûbî*. Beyrut: Dâru Sadr, 1995.
- Yılmaz, Hayati. "Yahyâ b. Saîd el-Ensârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/261-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yiğit, İsmail. "Emevîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/87-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yiğit, İsmail. "Osman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/438-443. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Mizanü'l-i'tidal fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnaut - Ali Ebû Zeyd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1996.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Darü'l-Kitabi Arabî, 2. Basım, 1993.
- "Ebû Mihnef". *İslâm Ansiklopedisi*. 4/39. Eskişehir: MEB, 2001.